

Araştırma Makalesi • Research Article

Yıldırım Darüşşifa and Music Therapy

Yıldırım Darüşşifası ve Müzikle Tedavi

Timur VURAL¹

Mehmet Sait Halim GENÇOĞLU²

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 4 November 2024

Accepted: 19 November 2024

Keywords:

Darüşşifa

Music Therapy

Faith and Music

Musicology

ABSTRACT

Yıldırım Darüşşifa, founded in Bursa by the Ottoman Sultan Yıldırım Bayezid in 1399/1400, is one of the important medical centers of the period. This center, where advanced methods were applied in the treatment of both physical and mental diseases, played a major role in the development of Ottoman medicine. Yıldırım Darüşşifa is one of the institutions that effectively uses the music therapy method. Physicians of the period considered music as an important tool in the treatment of diseases, considering the effects of music on the human soul. Music therapy was carried out with modes and various musical instruments selected according to the mood of the patients.

Modes that appeal to different moods were used in the treatment. While the Uşşak maqam calms melancholic and depressed patients; The Rast maqam was used to provide a more energetic mood. Classical Turkish music instruments such as ney, oud, qanun and rebab were widely used in these treatments. Music therapy has been used to relieve patients' physical pain, relieve mental problems such as anxiety and depression, and generally increase their well-being. This method helped patients feel better and their treatment process was more efficient.

The aim of this study is to reveal the music treatment methods applied in Yıldırım Darüşşifa, the foresight of Ottoman medicine and the positive effects of music on human health. These treatment methods, as a subject that still attracts attention today, reveal the role of music in health and treatment processes from past to present.

MAKALE BİLGİSİ

Makale geçmişi:

Başvuru tarihi: 4 Kasım 2024

Kabul tarihi: 19 Kasım 2024

Anahtar Kelimeler:

Darüşşifa

Müzikle Tedavi

İnanç ve Musiki

Müzikoloji

ÖZ

1399/1400 yılında Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezid tarafından Bursa'da kurulan Yıldırım Darüşşifası, dönemin önemli tıp merkezlerinden biridir. Hem fiziksel hem de ruhsal hastalıkların tedavisinde ileri yöntemlerin uygulandığı bu merkez, Osmanlı tıbbının gelişiminde büyük bir rol oynamıştır. Yıldırım Darüşşifası, müzikle tedavi yöntemini etkin bir şekilde kullanan kurumlardan biridir. Dönemin hekimleri, müziğin insan ruhu üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurarak hastalıkların tedavisinde müziği önemli bir araç olarak görmüşlerdir. Müzikle tedavi, hastaların ruh hallerine göre seçilen makamlarla ve çeşitli müzik aletleriyle gerçekleştirilmiştir.

Tedavide farklı ruh hallerine hitap eden makamlar kullanılmıştır. Uşşak makamı, melankolik ve depresif hastaları sakinleştirirken; rast makamı, daha enerjik bir ruh hali sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Bu tedavilerde ney, ud, kanun ve rebab gibi klasik Türk müziği enstrümanları yaygın olarak kullanılmıştır. Müzikle tedavi, hastaların fiziksel ağrılarını hafifletmek, kaygı ve depresyon gibi ruhsal sorunlarını gidermek ve genel olarak iyilik hallerini artırmak amacıyla kullanılmıştır. Bu yöntem, hastaların kendilerini daha iyi hissetmelerine ve tedavi süreçlerinin daha verimli geçmesine yardımcı olmuştur.

Yapılacak olan bu çalışma ile Yıldırım Darüşşifası'na dair Osmanlı Devlet arşiv belgelerine yansıyan hususların tespit edilmiştir. Darüşşifalardaki müzikle tedavi yöntemleri, Osmanlı tıbbının ileri görüşlülüğünü ve müziğin insan sağlığı üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koymaktadır. Darüşşifalarda uygulanan müzik ile tedavi/terapi yöntemleri, günümüzde yeterince ilgi çeken bir konu olmamakla beraber hem sağlık hem de turizm bağlamında yöreye önemli katkılar sağlayacak derinliklere sahiptir.

¹ Prof. Dr. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, trvural@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-8395-9916

² Doç. Dr. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, mshgencoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6147-4486

GİRİŞ

Müzik, insan toplulukları tarafından farklı işlevleri yerine getirmek için kullanılmıştır. Özellikle avlanma, savaş ve ibadet kapsamında müzik kullanımına çok eski evrelerden beri rastlamaktayız. İbadetler özelinde müziğin işlevleri çeşitlilik arz etmiştir. Bazen transa geçmek için kullanılırken, bazen çıkan tınların etkisi ile tanrıya veya kutsal ruhlara yakınlaşma aracı olmuştur. Zaman içinde toplumların din adamları, kendilerinde bulunduğunu iddia ettikleri üstün güçleri sayesinde, çeşitli rahatsızlıkları tedavi etmeye başlamışlardır. Türklere ait Gök Tanrı inancının din adamları olan Kamlar, tedavi uygulamalarında musikiyi ve ritüellerini yaygın şekilde kullanmışlardır.

Kam, davulundan çıkan ritimler ile insanların içini titretirken, söylediği ilahiler ile ayine yön vermektedir. Ayrıca Kamın kıyafetlerindeki metal objeler sergilenen dansa göre oluşturdukları çeşitli tınlaşmalar ile ayinin derinliğine derinlik katmaktadır. Bu ayinler ile iyi ruhlardan yardım isteyen kam, kendi kutlu ruhu ile kötü ruhların sebep olduğu fiziki veya ruhsal sorunlara çözüm getirmeye gayret etmektedir. Kam ayini ve içerdiği ritüeller serisi aslında Türklere müzikle tedavinin ilk örnekleridir demek yanlış olmayacaktır.

Türklerin bilinen tarihinin en eski aşamalarından itibaren Kamların ayinlerine ve tedavi seremonilerine rastlamaktayız. Günümüzde de bu tür ayinlere özellikle Rusya Federasyonu içerisindeki Tuva, Yakutistan ve Başkurdistan Özerk Bölgelerinde sıklıkla rastlanmaktadır. Kamların, sağaltım yönü aktif olarak yaşatılmaktadır. Tabi ki Rusya Federasyonu kanunlarına göre Kam olmak ya da Kamlık inancına sahip olmak sakıncalı bir durum olmasından dolayı bu inanca sahip kişiler kendilerini gizli tutmaya gayret etmektedirler.

İslamiyet'in kabulü sonrasında Türklerin Kamlık inancı ile ilişkileri kesilmiş olup, İslam felsefesi içinde üretmiş oldukları musiki ve ritüellerine kendilerine has özellikler katarak sentezlemişlerdir. Selçuklu döneminden itibaren musiki ile tedavi uygulamalarına ve günümüz hastanesi denilebilecek darüşşifa ile bimarhanelere sıklıkla rastlanmaktadır. Bu evrede musiki özellikle ruh hastalıklarının tedavisinde ve diğer hasta gruplarının motivasyonlarının yükseltilmesinde önemli rol almıştır.

Araştırma kapsamında öncelikle Osmanlı Arşiv belgeleri ve diğer belgeler eşliğinde Darüşşifa geleneği ve Yıldırım Darüşşifası tanıtılmış olup, musiki ile tedavinin amaç ve kapsamı betimlenmiştir. Osmanlı belgelerine yansıyan darüşşifalarda tedavi içerikli yazışmalar sergilenmiştir.

Darüşşifa Geleneği

Selçuklu tıbbının devamı niteliğinde olan Osmanlı tıbbı, toplumsal tedavi, halk sağlığı ve halk sağlığının korunması amacıyla sağlık kuruluşlarını tesis etmiş ve 19. Yüzyıl itibariyle Batı tıbbının tekniklerini benimsemiştir (Erer, 2010, s.242). Tıbbın kurumsal işleyişinde Bimaristanların büyük önemi olmuştur. İslam dünyasında hastanelerin genel adı olan Bimaristan kelimesi, etimolojik olarak bakıldığında "Bimar (hasta) kelimesinin, yer adı oluşturmakta kullanılan -istan eki ile birleşmesiyle oluşturulmuş olan Farsça kökenli halidir. Ancak Orta Asya Türkleri, daha çok Dârülmerza ve Dârülâfiye isimlerini kullanırken; Selçuklularda ise Darüşşifa tabirinin kullanması tercih edilmiştir (Terzioğlu, 1992, 163). Bu tedavi maksatlı kurumsallaşmış gelenek Anadolu'da bimarhane, şifahane, Tıp medresesi ve darüşşifa adlarıyla karşımıza çıkmaktadır. "12. Yüzyılın ilk yarısı itibariyle Anadolu'ya

yerleşen atalarımız, imar faaliyetlerine girişmişlerdir. (...) Tıp eğitimi ve sağlık hizmeti veren anıtsal yapıların Anadolu'daki ilk örnekleri; Gevher Nesibe Tıp Medresesi (Kayseri, m.1205-1206), Sivas, Mardin, Konya, Çankırı, Tokat, Kastamonu'da imar edilmiş olan darüşşifalardır” (Cantay, 1988, s.355).

Osmanlı Devleti'nde Sağlık hizmetleri, üzerinde en fazla durulan alanlardan biri olmuştur. Öyle ki, inşa edilen darüşşifaların vakfedilmesi geleneği ile halk ücretsiz şekilde tedavi olabiliyor ve haftanın belirli günleri darüşşifalara giderek ücretsiz şekilde muayene olabiliyordu. Darüşşifanın bütün giderleri ise vakıf tarafından karşılanıyordu. Selçuklulardan miras kalan darüşşifalar, Osmanlı'nın Payitaht şehirlerinde inşa edilen darüşşifalar ve Osmanlı Hanım sultanlarının inşa ettirdikleri darüşşifalar ile hemen her bölgede sağlık hizmeti sunulmaya çalışılmıştır. İnşa ettirilmiş olan darüşşifa ve külliye vakıflara devredilmiş ve hizmet vakıflar tarafından sunulmuştur. Darüşşifa çalışanlarının maaşları, hizmet giderlerini de vakıflar üstlenmiştir (Çoşkun, 2023, s.26).

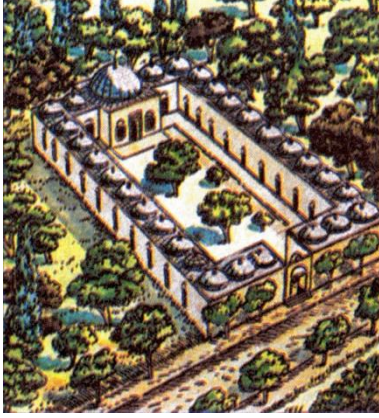
Yıldırım Darüşşifası

Yıldırım Bayezid zamanına kadar Osmanlı Devleti'nde tıbbın ameli kısmını tahsil edecek, bir müessese yoktur. İlk müessese Bayezid Han tarafından imar edilmiştir. Yıldırım Bayezid Hicri 792 yılında Kosova meydan muharebesinde padişah olarak diğer ordu kumandanlarını Rumeli'de bırakıp, Bursa'ya avdet etmiş ve kumandanların gelmelerini bekliyorken birçok hayırlı işle beraber bir de darüşşifa bina olunmasını istemiştir. Osmanlı Türklerinin ilk tıp müessesesinin temelleri hicri 792'de atılmıştır. Bursa Darüşşifası binasının ne vakit hitam bulduğu ve tedrisata ne vakit başladığı kat'i olarak bilinmemekle beraber vakıfnamesi “17 Remazan 802 ” yani “12 Mayıs 1400” tarihlidir. (...) Bursa Darüşşifası, hem tıp tedris edecek bir medrese ve hem de bir hastane idi. Bursa müesseslerinin ilk hocası İran'dan gelip bilahare “Hoca Tabip” diye şöhret bulmuş olan Hüsnü Bey'dir. Bursa Darüşşifası şehrin doğu kenarında ve Uludağ eteklerine yapılmıştır. (...) Bu kurumda ser tabip ile birlikte, iki şerbetçi, iki eczacısı, bir aşçı, ekmekçi istihdam olunuyordu ve senelik bütçesi 93.600 dirhem gümüş tutuyordu. Gayet vasi araziden, köylerden mürekkep zengin bir vakfiyesi bulunuyordu. Bursa Darüşşifası'nın, tıp dilinin Türkçe olarak kullanıldığı ilk yer olması da ayrı bir önem katmaktadır (Şevki, 1931, s.11-12).

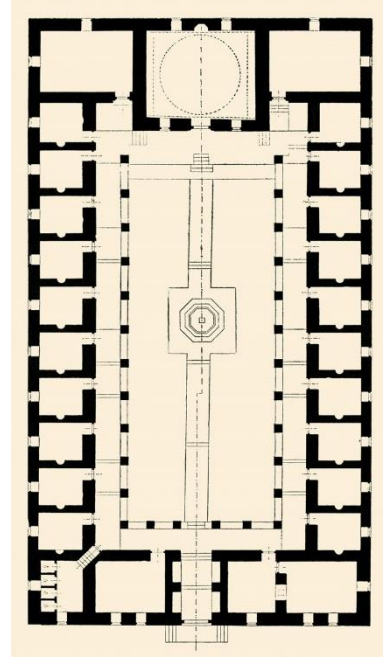

Resim 1. Yıldırım Darüşşifasının Görünümü

Yıldırım Darüşşifası (Dar-üt-tıbb) Bayezid tarafından kurulan külliye'nin bir parçası olarak imar edilmiştir. Külliye'nin içerisinde cami, hamam, darüşşifa, medrese ve imaret bulunmaktadır. (...) Külliye içerisindeki yapılar yakın planlanmışken, darüşşifa 300 metre doğu kısımda meyilli bir araziye inşa edilmiştir (Erer, 2010, s.243). Resim 1-2-3'de görüldüğü üzere Darüşşifa 52X30 metre dikdörtgen bir mimariye sahiptir.

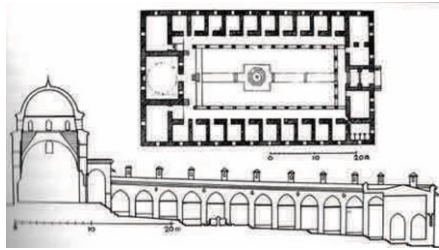

Resim 2.Yıldırım Bayezid Dârü'sşifası'nın A. Süheyl Ünver tarafından yapılan rekonstrüksiyonu

Resim 3.Yıldırım Bayezid Dârü'sşifası'nın planı (Sedat Çetintaş, *Türk Mimari Anıtları*, lv. 48/1)

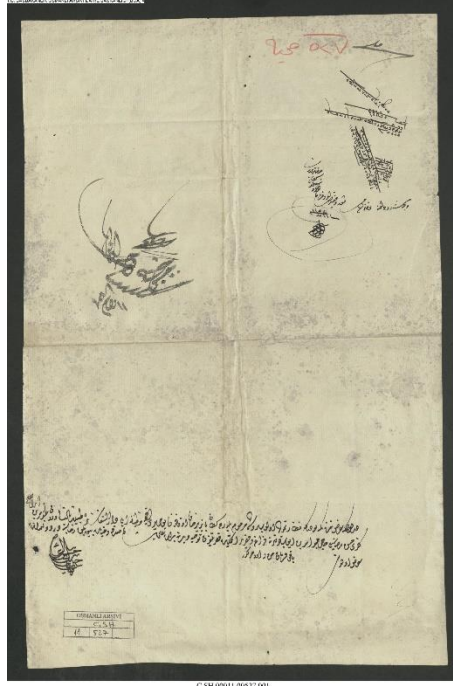
Yıldırım Darü'sşifa vakfiyesine göre ilk kurulduğu dönemde 1 ser tabip, 2 tabip, 2 şerbeti, 2 eczacı, 1 aşçı ve 1 ekmekçi görev yapmıştır. Çalışan bu 9 personele yevmiye olarak 40 akçe tahsis edilmiştir (Aktaş, 2010, s.8). Yıldırım Darü'sşifasında başlangıçta akıl hastaları için yalnız bir bölüm bulunmaktayken, daha sonrasında bir dönem sadece akıl hastalarına hizmet verilmiştir. Günümüze kadar sürekli onarımlar gören Yıldırım Darü'sşifası, 1991 yılında yapılan büyük bir restorasyondan sonra “Bursa Yıldırım Darü'sşifa Göz Merkezi” adıyla Bursa’ya kazandırılmıştır (Şener, 2014, s. 43-44).

Resim 4. Yıldırım Darü'sşifasının Eğimli Yapısını Gösteren Çizim (Şener, 2014, s.45)

Araştırmanın bu kısmında devlet arşivlerinde tespit edilebilen Bursa Yıldırım Darü'sşifasına ait belgeler ve çeviri yazını sunulacaktır.

Bu darü'sşifalarında çalışan tabiplerin tamamının atamaları Fermanlar ile yapılmaktadır. Belge 1.'de “*Bursa'da Yıldırım Bayezid Evkafı'ndan yevmi yedi akçe vazifeli Darü'sşifa üçüncü tabipliği cihetinin tevcihi*” konulu ferman görülmektedir.

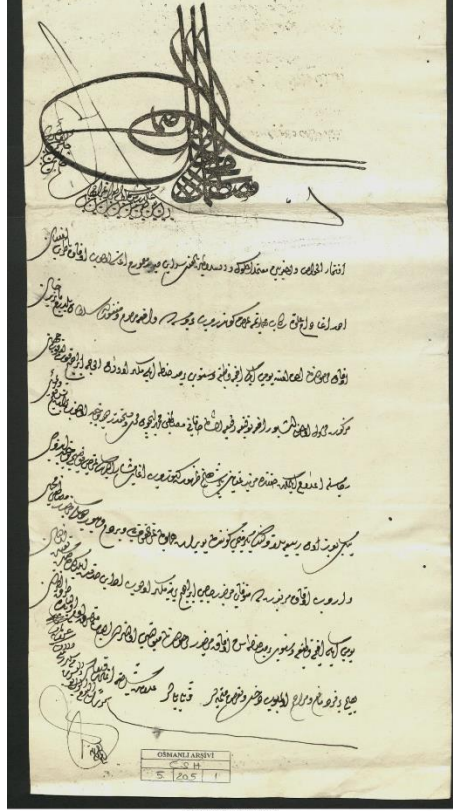

Belge 1. Yıldırım Darüşşifasına Tabip Atamasını Gösteren Belge
“Devlet Arşivleri, Yer Bilgisi: 11-527, H.11.03.1158 /M 13.04.1745)

Belgenin Çeviri Yazını

*Der-i devlet-mekîne arz-ı bende-i kemîne budur ki, nezâretimde olub Bursa'da merhum Yıldırım Sultan Bayezid Han evkâfından yevmî yedi akçe vazife ile Dârüşşifâsında tabib-i sâlis olan ... **İbrahim** ... kullarına firağ ve kasr-i yed etmeğin ... tevhid-i diniyye berât-ı âlişân sadaka ve inâyet buyurulmak ricasına der devletmedâre arz olundu, bâkî fermân men lehû 'l-emrindir.*

Bursa Yıldırım Darüşşifası'nda çalışanların mesleklerine dair bilgilere yine arşiv belgelerinden ulaşabilmekteyiz. Örnek olarak Belge 2.'de sunulan “Bursa'da Yıldırım Bayezid Türbesi'nde imaret kapıcısı, Darüşşifa kayyumu, çamaşırcı, buhurcu ve pazarcı olan zat mezkûr vazifelerini rızasıyle diğer bir zata feragat ettiğinden eline berat verilmesi” dikkat çekicidir.

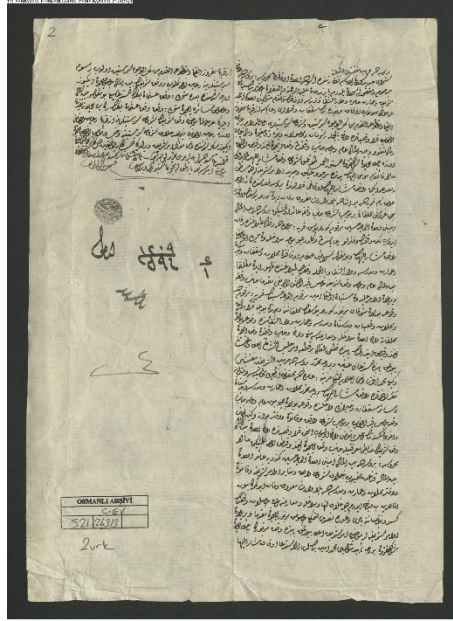

Belge 2. Yıldırım Darüşşifasında Çalışanların Görev Değişimlerine Yönelik Berat
(Devlet Arşivleri, Yer Bilgisi: 5-205-01, H. 24.3.1110 / M. 30.09.1698)

Belgenin Çeviri Yazını

*Nişân-ı şerîf-i âlişân-ı sâmi-i mekân-ı sultanî ve tuğra-yı garrâ-yı cihânsitâni hakânî hükmü oldur ki İftiharul-havass vel-mukarrebîn mu'temedi'l-mülûk ve's-selâtin bi'l-fîil saray-ı cedid-i ma'murem ağası olub evkâf nâzırı olan Ahmed Ağa dame ulüvvuhû Divan-ı Humâyûnuma arz gönderub Bursa'da vâkî merhûm ve mağfur Sultân Yıldırım Bayezid Hân evkâf-ı mersûmunda ... yevmî iki akçe vazife ve senevî bir müd hinta ile ... El-Hacc İbrahim ... edilub cihet-i mezkûr işbu refî'i tevki'-i refiû's-şan-ı hâkânî Mustafa Mehmed için her vechile mahal ve müstahakdır deyu tevcîh olunub berât-ı şerîfim verilmek ricâsına ilâm etmeğin hakkında mezid-i 'inayet-i padişahanem zuhûra getirub ağay-ı müşârileyhin arz-ı mücebince tevcîh edub bin yün on Rebû'l-evvelinin yirminci gününde bu berât-ı hümayûn izzet-i makrûnu verdim ve buyurdum ki mezbûr Mustafa Mehmed varub evkâf-ı mezbûrda müteveffâ-yı mezbûr Hacı İbrahim yerine ... olub edâ-yı hizmet eyledikten sonra tayin olunan yevmî iki akçe vazife ve senevî bir müd hintasın evkâf-ı mezbûr mahsulünde mütevellisi olanlardan edub mutasarıf ola ol babda tarafı ahardan hiçbir ferd mâni ve müzahim olmayub dahi taarruz kılmayalar; şöyle bileler; alamet-i şerîfeme itimat kılalar.
Tahiren fi el-yevmi'r-rabî ve'l-işrin min şehr-i Rebû'l-evvel sene aşar ve mie ve elf.
(H. 24.3.1110 / M. 30.09.1698)*

Osmanlı Devleti Tarafından imaretlerin korunması önemli bir husus idi. Buna örnek olarak Belge 3.'de "Bursa'da Yıldırım Bayezid Camii, İmaret-i Amire ve Dârü'sşifâ ve Türbesi evkafına müdahale ve tecavüz olunmaması." na dair belge sunulmaktadır.

Belge 3. İmaretlerin Korunmasına Yönelik Tezkire
(Devlet Arşivi, Yer Bilgisi: 521-26313-1, Fî 9 Şevvâl sene 1209/M. 29 Nisan 1795)

Belgenin Çeviri Yazını

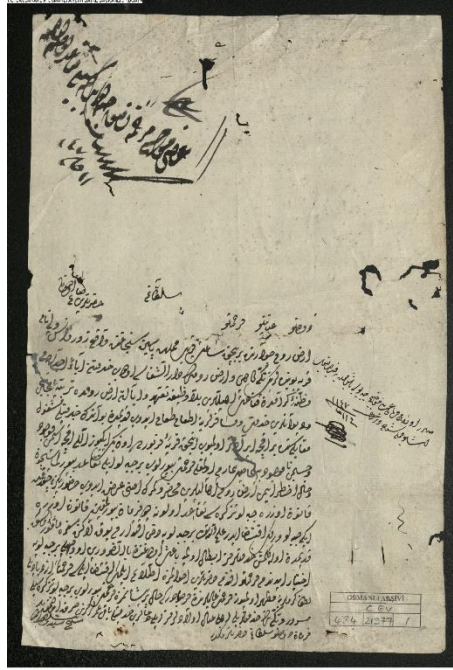
Bursa'da Haremeyn müfettiş vekiline Saray-ı cedid-i sultânî ağası nezaretinde asude olan evkaftan mahruse-i Bursa'da vâkî merhum ve mağfurleh Sultân Yıldırım Bayezid Hân aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân hazretlerinin cami-i şerif ve imaret-i amire ve Dârü'sşifâ ve türbesi evkâfının kâim-makâm-ı mütevelliyesi olan Ahmed arzuhâl sunub evkâf-ı mezbûrenin müsakkafat ve kurraları reâyâsı ez-kadîm-i mefruz'ül-kalem ve maktu'ül-kîdem min-küllil-vücûh serbestiyet ve şerait-i serbestilerine ale'l-devâm riâyet olunub kurra ve kasabatta vâki bi'l-cümle rüsûmât ve mahsûlden ve yava ve kaçgun mâl ... ve mâl-i mefkûd ve beytü'l-mâl-i âmme ve hâssa cânib-i vakfdan vakf için ahz u kabz olunmak üzere bâ-hatt-ı hümayûn şevket-makrûn düstûru'l amel tutulmak şerait-i vakf-ı müşârileyhden idüğü hâlde kâim-makâm-ı mümâileyhin yedinde mevcut atik ve cedid evâmir-i şerifelerde mestûr ve ... iken vakf-ı müşârileyhin evkâf-ı kurrallarından Bursa kazasında kâin El-Hacc ... nâm karyede bu esnâda bilâ-vâris-i mefrûk vefât eden Kürd Yusuf'un on yedi buçuk guruş muhallelâtı ber-mûcib-i şerâit cânib-i vakfa âid olmuşken Bursa'da beytü'l-mâl emini olan El-Hacc Hüseyin merkûm Kürd Yusuf karye-i mezbûrede vakfın toprağında vefât edub iken vakfın defterlu reâyâsından değıldur deyu bi-vech-i müdahaleden hâlî olmamağı vakf-ı müşârileyhin ve bu makule selâtin-i azâm evkâfından mahalden müsakkafat ve bedestân ve imâret ve medrese ve Dârü'sşifâ ve bi'l-cümle vakfın toprağında zuhur eden mutlaka beytü'l-mâl âmme ve hassa vakf-ı şerife has kay edilmiş olduğı mukaddemâ cânib-i vakfa verilen evâmir-i aliyyeden müstebân olmağıla emin-i merkûm El-Hacc Hüseyin'in karye-i merkûmda vuku bulan müteveffâ-ı mezbûr Kürd Yusuf'un muhallelâtına ve bundan böyle kurra-i vakf ve mahalden ve kasabât ve bedestân ve medrese ve imâret ve Dârü'sşifâsında vuku bulan muhallelâta vaki olan müdahale ve muârazasına men ve def ve cânib-i vakfdan vakf

içün ahz u kabz etdirilmek bâbında katiu'l makâl bir kıta emr-i cânib'üş-şân itâ ve ihsân buyrulmak bâbında istidâ-yı inâyet ve ber-vech-i muharrer Bursa'da Haremeyn'üş- Şerifeyn müfettiş vekili Mehmed Efendi dahi ilâm etmeği hazine-i âmirede mahfûz Anadolu muhasebesine ve defterlerine nazır olundukta vakf-ı müşârileyhin ber-vech-i muharrer mahalden ve imâret ve medrese ve bedestân ve sâir müsakkafat ve hayratın dahilinde vuku bulan cem'i ... âmme ve hassa cânib-i vakfa has kayd olunub ber-mücib-i şerâit vakf ve kânûn ve defter-i divâna değın ahz u ahirden kimesnenin dahl ü taarruzu vaki olmayub ancak kurra ve kasabatta vaki olan beyt'ul-mâl vakf-ı şerifinin zabtı marifetiyle canib-i vakf için ahz u kabz olduğu gelmişken hâlâ mahruse-i Bursa'da beyt'ul-mâl emini olan El-Hacc Hüseyin kenduye âid olan beyt'ul-mâla kanaat etmeyub halâk-ı şerâit vakf ve ... evâmir-i şerife ve kânûn ve defter-i mahalden ve imâret ve medresede bilâ-vâris mefrûk vefât edenlerin ... malların ben zabt ederim deyu halâk-lenha ve müdahale ve muaraza ile hâsilât-ı vakfın kesr u noksanına bâdî vaadda tasdî etmeği husûs-i mezbûr için makeddemâ verilen evâmir-i şerifeler mucibince emr-u şerife itâ buyurulmak bâbında vakf-ı mezbûrun bâ-hatt-ı hümayûn şevket-mekrûn ber-vech-i teyid mütevellisi Mehmed Emin'in lede'l-istidâ evkâf-ı müşârileyhâ ez-kadîm mefruz'ül-kalem ve maktu'ül-kîdem min-küllî'l-vücûh serbestiyet olub rûsum-i serbestiyetine riâyet olunagelub ve vakf-ı şerifenin beytu'l-mâl husûsiçün iki yüz üç senesinde bâdehu müteveli-i vakf-ı Osmânî beyin istidâsıyla bu makule-i beytu'l-mâl ve husus-i sâire için müteveli-i vakfa vakf-ı Osmânî beyin rikâb-ı hümayûna takdim eylediği arzuhâl mucibince vakf-ı şerifin şerâit-i serbestiyetine ez-kadîm riâyet olunduğu üzere riâyet olunub fimâ-ba'de halâk-ı şerâit-i serbestiyetine dahl u taarruz olunmamak için iki yüz seksen senesinde dahi müekked emr-i şerif verildiği der-kenâr olunmağın der-kenârı mucibince kılınan müsaade ile emr-u tahrir olmayub 3 Şevvâl sene 1209 tarihiyle sadır olan fermânım olmağın mucibince emr-u şerif yazılmak için işbu tezkire verildi. Fî 9 Şevvâl sene 1209 (m. 29 Nisan 1795)

Darüşşifalarda Tedavi

Araştırmanın bu kısmında devlet arşivlerinde darüşşifalarda tedavi ile ilgili olan belgeler ve tıpkı yazınları sergilenmektedir. Arşiv belgelerinde yapılan taramalarda özellikle ruh hastalıklarının tedavisi ve delilerin durumlarına yönelik belgelere sıklıkla rastlanmıştır.

Bilindiği üzere darüşşifalar Anadolu'da geniş şekilde varlık göstermiştir. Bu sağlık hizmetinin devamlılığına yönelik farklı uygulamalarda mevcut olmuştur. Ruhi Kalender'e göre (1989, s.278) "Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki akıl hastalarının tedavileriyle uğraşan köyler mevcuttur. Birer dini sosyal kuruluş olan köy tekkelerinin bu konuda büyük hizmetleri olmuştur. Akıl hastalarını tedavi eden tekke şeyhlerinin bunu kendilerine vazife edindikleri bilinmektedir". Ayrıca Osmanlı Devleti bazı bölgelerde erişilebilir sağlık yeterliliğini arttırmak için bu tipteki tekkeleri de ruh hastalarının tedavisinde yetkilendirmiştir. Buna örnek olarak Belge 4.'de "Pasin, Zorvans (Toprak) köyündeki tekke, darüşşifa hükmünde olup Erzurum civarında bundan başka delileri muhafaza ve terbiye eder yer olmadığından burasını ocak suretinde idare edegelen ailenin sülalesinden ve sadattan olan şeyhine tahsisat itası"na ait görsel sunulmaktadır.

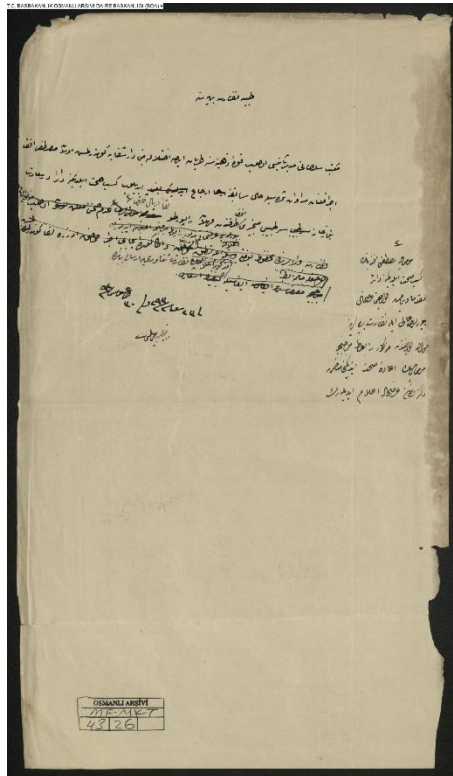

C.EV.00434.21977.001

Belge 4. Pasinler’de Faaliyet Gösteren Tekkenin Delilerin Tedavisi İçin Darüşşifa Hükmüne Geçmesine Dair Belge

(Devlet Arşivleri, Yer Bilgisi :434-21977, H-3001-1147, M.2 Temmuz 1734)

Darüşşifalarda çeşitli sağlık hizmetleri verilmektedir. Özellikle de ruh sağlığı tedavisine yönelik 19. Yüzyıla kadar ulaşan belgeler elimizde mevcuttur. Belge 5.’de “*Mustafa Efendi'nin iyileştiğine dair rapor gereğince muamelesinin yapılmasına*” dair içerik sunulmaktadır.

MU.MKT.00043.00026.001

Belge 5. Ruh Hastalığının Tedavi Edildiğine Dair Rapor

(Devlet Arşivleri, Yer Bilgisi:43-46, H.23-08-1293, M. 13 Eylül 1876)

Belgenin Çeviri Yazını

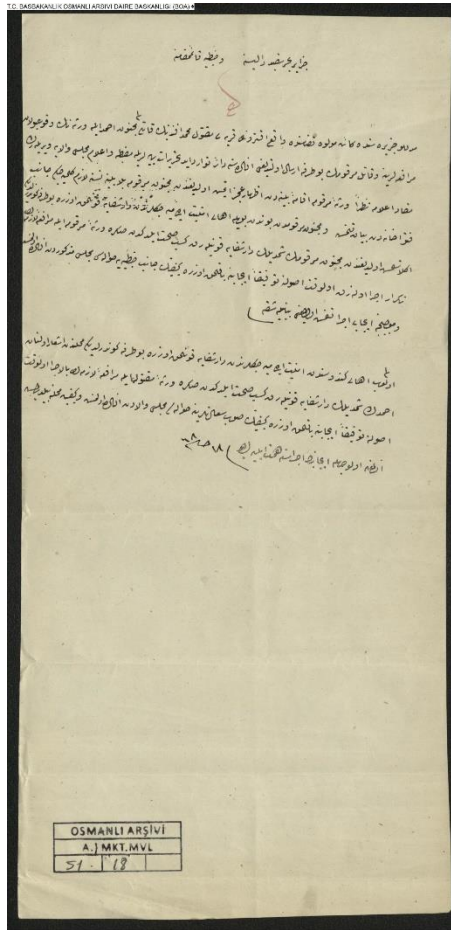
“Tıbbiyye Nezâret-i Behiyyesi’ne

Mekteb-i Sultânî müdir-i sânisî olub kuvve-i zihniyesine tariyyan eden ihtilale mebni Dârüüşşifâ’ya gönderilmiş olan Mustafa Efendi icrâ kılınan müdâvât-ı semeresiyle hâl-i sâbıkına ircâ edilub kesb-i sıhhat eylediğine dâir **Dersââdet timârhâne ser-tabibi Munciri Efendi** tarafından verilen raport leffen irsâl kılındı. (2) Nezâret-i senâver-i aliyeye irsâli bâbında.

Fî 23 Şaban sene [1]293 ve Fî 30 Ağustos sene [12]92

(1) Mümâileyh Mustafa Efendi’nin kesb-i sıhhat eylediğine dâir mukaddemâ verilmiş olduğu arzuhâl buyruldu-yı âlî ile nezâret-i beriyyesine havale olunduğundan mezkûr raport mucibince mümâileyhin iade-i sıhhat etdiğini ... zikrolunan arzuhâle ilâm edilere”

Yine Darüşşifada ruhsal tedavi görmek için yatırılan bir kişiye dair belgeler dikkat çekmektedir. Belge 6. da sunulan evrakta “Mehmed’i öldüren mecnun Ahmed’in Darüşşifâ’ya konulması” konu alınmaktadır. Ruh sağlığı yerinde olmayan katillerin bile tedavi maksadıyla darüşşifaya nakledilmesi Osmanlı devletinin büyüklüğünden olmalıdır.

Belge 6. Ruh Sağlığı Yerinde Olmayan Bir Katilin Tedavi İçin Darüşşifaya Sevk Edildiğini Gösteren Belge

(Devlet Arşivleri, Yer Bilgisi 51 – 18, H-18-05-1268, M.10 Mart 1852)

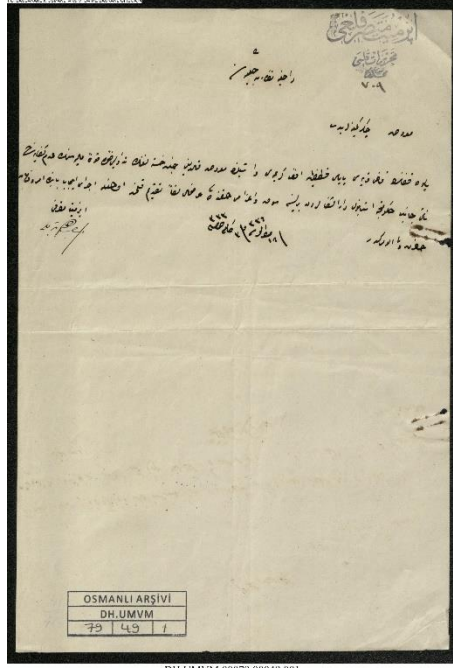
Belgenin Çeviri Yazını:

Cezâyir Bahr-i Sefid Valisi 'ne ve Zabtiye Kaymakamı 'na

“Midillü Cezayiresi'nde kâin Molova kazâsında vâkî Aktronda karyesi maktul Mehmed Efendi'nin katili(1) mecnûn Ahmed ile veresenin vukû bulan müdâfaalarına ve katl-i merkûmun bu tarafa irsâl olunduğu ifâdesine dâir tevârüd iden tahrirat-ı behiyyeleriyle mazbata ve ilâm meclis-i vâlâya verilerek makarr-ı ilâma nazaran verese-i merkum ikâme-i beyyineden izhâr-ı aciz etmiş olduğundan mecnûn-i merkûma bilâ-beyyine nesne lazım gelmeyeceği cânib-i fetvâhânedan beyân kılınmış ve mecnûn-u merkûmdan bundan böyle ahali-i emniyet edemeyeceklerinden Dârüşşifâ'ya konulmak üzere bu tarafa gönderildiği anlaşılmiş olduğundan mecnûn-u merkûmun şimdilik Dârüşşifâ'ya konularak kesb-i sıhhat eyledikten sonra verese-i merkûme ile müdâfaa-ı lazımeden tekrar icrâ olunarak ol-vakit usulüne tevfikeyen icâbına bakılmak üzere keyfiyetin cânib-i zabtiyyeye havalesi meclis-i mezkûrdan ifade olunmuş ve mucibince icâbı icrâ ... olduğu beyanıyla şukka.

(2)olub ahali kendusunden emniyet edemeyeceklerinden Dârüşşifâ'ya konulmak üzere bu tarafa gönderildiği mahalinden işar olunan Ahmed'in şimdilik Dârüşşifâ'ya konularak kesb-i sıhhat eyledikten sonra verese-i maktul ile müdâfaa-ı lazımeden bil-icra ol-vakit usulüne tevfikeyen icâbına bakılmak üzere keyfiyetin savb-ı saadetlerine havalesi meclis-i vâlâdan ifade olunmuş ve keyfiyet mahalline bildirilmiş olmağla ol-vechle icabının icrasına himmet eyleye deyu. Fî 18 Cemaziye'l-evvel sene [12]68”

Osmanlı toplumu bilindiği üzere çok sayıda Gayrimüslim barındırmaktaydı. Bu kişilerin de tedavileri yine darüşşifalar yolu ile yapılmıştır. Buna örnek olarak Belge 7.'de “Cinnet geçiren Yalova'nın Kadıköyü Papazı Kostanti'nin hanımının, hükümetçe İstanbul dariüşşifalarından birine kaldırılması talebi”ne ait görsel sunulmaktadır.

Belge 7. Yalova Papazlarından Konstanti'nin Eşinin Ruh Sağlığı Tedavisi İçin Darüşşifaya Kaldırılmasına Dair Belge
(Devlet Arşivi, Yer Bilgisi: 79-49, H.17-03-1336, M.31 Aralık 1917)

Selçuklu mirası olan Darüşşifalar günümüzdeki hastanelerin ilk örnekleri olarak isimlendirilebilecektir. Görüldüğü üzere bu hastanelerde tedavi tüm Osmanlı topraklarında yaygın olarak devam ettirilmiştir. Özellikler akıl hastalarının durumları belgelere sıklıkla yansımıştır. Osmanlı Devleti, akıl hastalarının diğer hastalar ile birlikte tedavileri konusunda gerekli düzenlemeleri yapmıştır.

Musiki ile Tedavinin

Fiziksel ve Ruhsal Boyutları

Alman Filozof Kant'a göre (1724-1804)

“Musiki, güzel duyguları seslerle ifade etme sanatıdır”

Türk Filozof ve Hekim İbni Sina'ya göre (980-1037);

“Tedavinin en etkili yollarından biri, hastanın ruhi ve akli güçlerini arttırmak, ona hastalıkla daha iyi mücadele edecek cesareti vermek, hastanın çevresini sevimli ve hoş hale getirmek, onu sevdiği insanlarla bir araya getirmektir.”

Musiki, şifa amaçlı olarak çok eski zamanlardan beri kullanılmaktadır. “Pythagoras (MÖ.570-495) müziği, insan ruhsalının ve dinî amaçlarla kullanımının merkezinde düşünmüştür. Bundan dolayı Pythagoras okulunda müzik, tedavi amaçlı ve dinî ritüellerde daha etkin kullanılmıştır” (Yıldırım, 2021, s.480) Müzik sahip olduğu tınlaşım ve ritmik yapıları dolayısıyla insan ruhunu etkilemek için önemli bir silah olmuştur.

Bir müzik eserinin içindeki ezgi ve armonik yapı, hastanın bilinçaltına ve dolayısıyla (kompleks) çatışmalarına etki etmektedir. Bu bilinç dışı evvelce bastırılmış duygu ve düşüncelerin, bilinçli bir duruma sokulmasıyla, hastayı sıkıntılardan kurtarmak mümkün

olabilecektir (Özkut, 1963, s.13). Kalender'e göre (1989, s.272) "Zamanla davranışlarımızda oluşan bozulmalar, çevremizin olduğu kadar kendimizin de dikkatini çekmektedir. Ruh ahengimizde olan bu bozulmanın anlamı ve nedeni ya içe ya da çevreye aittir. Öyleyse musiki dediğimiz tabiatın ahengini dile getiren bestelerle, bozulan bir insan ahengi düzelebilecektir".

Bozulan vücut ahenginin düzeltilmesine yönelik ülkemizde de çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Buna örnek olarak; "2015 yılında deneye dayalı bir müzik terapi uygulaması Atatürk Üniversitesi'nde gerçekleştirilmiştir. 60 kişilik geriatrik kan kanseri hastalarından oluşan (30 kontrol – 30 deney) bir grup üzerinde uygulama yapılmıştır. Hicaz, Hüseyini ve Neva makamındaki eserler bu gruplara dinletilmiştir. 7 gece, 30'ar dakika olarak ve kulaklıklar ile hastalara musiki dinletilmiştir. Uygulama sonrası deney grubu hastalarında, anlamlı miktarda Anksiyete düzeylerinde azalma ve uyku kalitesinde yükselme tespit edilmiştir (Gökalp ve Ekinci, 2020, s.546-554). Müzik ile terapi uygulamalarının bu etkin yönü oldukça dikkat çekicidir.

Gökalp ve Ekinci'ye ait bu çalışmanın sonuçları aslında çok uzun yıllardan beri Türk tıbbına ait yazılı kaynaklar tarafından da doğrulanmış idi. "Musiki, beyin sinirlerinin faaliyetlerine tesir ederek acıyı hafifletir. Korku, görme, his, tat güdülere ve tansiyon üzerinde büyük etkileri olur. Nabız atışını artırır veya azaltır aynı zamanda yorgunluğu giderir. Amerika'daki hastanelerde ameliyat öncesi ve ameliyat esnasında musiki yayını yapılmaktadır. Musiki, hareketsiz akıl hastalarını harekete geçirir, aşırı hareketlilere ise sükûnet verir. Burada önemli olan dinletilecek olan müziğin seçimidir. Akıl hastanelerinde musiki ile yapılan tedavilerde, saldırgan, bağırıp çağıran, delilere yüksek sesli ve dikkatlerini üzerine çekebilecek musiki ile başlanıp, zaman içerisinde musikinin şiddetini azaltarak, yumuşak eserlere geçmek etkili olacaktır" (Kalender, 1989, s.273).

Resim 5. Akıl Hastalarının Telkin ile Tedavilerini Gösteren Bir Minyatür
(Sultan I. Ahmet Albümü, TSM.Nu.3408)

Müziğin bu tılsımlı yolu yaşadığı coğrafyada hâkim olan dinler ile bir şekilde keşişmektedir. Türkler, Gök Tanrı inancı, Maniheizm ve İslamiyet gibi farklı dinleri benimsemiş olsalar da musiki ile şifa süreklilik arz etmiştir. Gök Tanrı inancı kapsamındaki uygulamaların izleri hala musiki ve gelenekler bağlamında hissedilmektedir. "İslam dinindeki musiki uygulamalarını, Kur'an-ı Kerim'in kendi özündeki tınılara dayanarak besteli okunmasından başlatılması yani tevcid ile başlatmak mümkündür. Allah, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Davud'un sesinin güzelliğini överken, Hz. Muhammed (s.a.v.) Kur'an-ı Kerim'i güzel sesle okumamızı emretmiştir. Ezan'ı da güzel sesi olan Bilal-i Habeşi okumuştur" (Kalender, 1989, s.275). Bu musiki uygulamaları, İslam dinini benimsemiş olan Türk devletlerinde çeşitlenerek özellikle Darüşşifalarda musiki ile tedavinin kullanımı boyutunda süreklilik göstermiş olup, devlet tarafından da desteklenmiştir.

Bu desteğin vücut bulduğu “Darüşşifalar aslında her türlü hastalığın tedavi edildiği sağlık merkezleridir. Bu sağlık merkezlerinde akıl hastaları da dışlanmadan, diğer hastalarla birlikte tedavi edilmişlerdir. Birçok darüşşifada ise akıl hastalarının tedavi edildiği bölümler ayrıdır. Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası'nın kuruluş yıllarında da ileri derecede akıl hastaları için birinci avluda ayrı bir oda ayrılmıştır” (Şengül, 2008, s.114). Besim Ömer'in anlatımlarından anlaşıldığı üzere Darüşşifalarda delilere hizmet verilmesi genel geçer bir durum olmakla beraber, hiçbir darüşşifa sadece delilere şifa dağıtmak için kurulmamıştır. Delilere mahsus olan özel bölmeler mevcut olmuştur (Ömer, 1932, s.45). Darüşşifa geleneğine ait tespit ettiğimiz belgelerin bir çoğunun akıl hastaları ile ilgili olmasının sebebi bu hastalığın yaygın tedavi merkezinin buralar olmasıdır.

Evliya Çelebi'nin Edirne Darüşşifası ile ilgili aktarımları önemli tespitler içermektedir. Merhum ve mağfur Bayezid Veli Hazretleri vakıfnamesinde hastalara deva, dertlilere şifa, divanelerin ruhlarına gıda ve def'i sevda olmak üzere on adet hanende ve sazende gulam tahsis etmiştir ki üçü hanende, biri neyzen, biri kemani, biri musikari, biri santuri, biri çengi, biri cenki santuri, biri udi olup haftada üç kere gelerek hastalara ve delilere musiki faslı verirler. Hastaların nicesi avazı sazdan hoşhal olurlar (Ömer, 1932, s.44-45). Evliya Çelebi sözlerine şöyle devam etmektedir; “Doğrusu musiki ilminde, Neva, Rast, Dügah, Segah, Çargah, Suzinak makamları delilere mahsustur. Ama Zengüle makamı ile Buselik makamında Rast karar kılsa, adama hayat verir. Bütün makamlar da ruha gıda verir (Kalender, 1989, s.279).

Uludağ'a göre “Evvelce Arapların Bimarhanelerinde tatbik edilen musiki tedavisinden eski neticeler rivayet edilmişti: Hastalar, gamlılar, zincire vurulmuş deliler için ayrı ayrı ve herkesin haline muvafık ve marazına mutabık sazlar çalınıyor ve günler geçtikçe bu kişiler, nağme ve lahinden daha fazla etkileniyorlardı. Bu şekilde çoğu hastanın iyileştikleri görülüyordu.” Türk tabipleri bilgilerini hem geleneksel yöntemlerinden hem de metinden de anlaşıldığı üzere Arap Tıp ilminden zenginleştirmişlerdir. Çalınan musikilerde tabi ki herkese aynı eser etki etmemektedir. Türk musikisinin özünde olan çalgı çeşitliğini gösterecek şekilde haftanın belirli günlerinde Bimarhanelerde Mehterhane-i Hakan-i dinletisi yapılmıştır. Bu musiki topluluğunda 16 zurna, 16 davul, 12 boru, 20 nakkare, 7 zil ve 4 kös bulunur idi. Bu topluluk haricinde fasıl musiki aletlerinden oluşan gruplarda ney, keman, musikar, tanbur, santur, def ile hanendelerden oluşan musiki erbapları da görev almıştır (Kalender, 1989, s.276).

SONUÇLAR

Araştırma sonucunda, Darüşşifa geleneğinin Osmanlı Devleti'ndeki ilk örneğinin Bursa Yıldırım Darüşşifası olduğu, darüşşifaların yaygın bir şekilde kullanıldığı, halka vakıflar sayesinde ücretsiz sağlık hizmeti verildiği, yine bu kurumlarda hem akıl hastaları hem de fiziki hastalıkların teşhis ve tedavisinin yapıldığı tespit edilmiştir.

Yıldırım Darüşşifası özelinde ise 1400 yılında hizmete başladığı ve 1800'lü yılların başına kadar hizmet verdiği (1795 yılına ait belge eser kapsamında sunulmuştur.), ilk Türkçe Tıp kitabını burada kullanıldığı, vakfının gelirlerinin güçlü olduğu, hem medrese hem de hastane olduğu, ilk hocasının İran'dan gelen “Hoca Tabip” olan Hüsnü Bey olduğu, darüşşifa görevlilerinin atamalarının, emekli olmalarının ve binanın tadilat edilmesinin devlet oluruyla gerçekleştiği anlaşılmıştır.

Ayrıca Osmanlı devlet arşiv belgelerine dayalı olarak şunlar söylenebilir; darüşşifa içerikli belgelerde yoğunlukla maaşlar, atamalar, yıllık alım bütçelerine ait içerikler

görülmektedir. Darüşşifa da tedavi kapsamında tespit edilebilen belgelerin çoğunluğu akıl sağlığını kaybeden devlet memurlarının yatırılması veya taburcu olmasına yönelik yazışmalar ile katil olan delilerin tedavi görmelerine yöneliktir. Akıl hastalıklarının tedavisinde Darüşşifalar büyük önem arz etmiştir. Yine belgelerden anlaşıldığı üzere Osmanlı topraklarında çeşitli köylere ait tekkelerin şeyhleri tarafından delilerin tedavisi yapılmaktadır. Bu tekke şeyhlerine, vermiş oldukları kamu hizmetinden ötürü tıpkı bir darüşşifa tabibi gibi maaş bağlanmıştır.

Musiki ile tedavi/terapi kapsamında ise, yapılan çalışmalar ışığında şunlar söylenebilecektir; Musiki, ruh ve vücuttaki düzensizliklerin tedavisinde önemli bir işleve sahiptir. Vücutta doğal akışından uzaklaşmış ve hastalık çıkarmış olan yapıların, doğal musiki nağmeleri ile tedavisinin fayda sağlayacağı belirtilmektedir. Ayrıca, yaşlı kan kanseri hastalarında gerçekleşen deneysel müzik terapi uygulamasının olumlu sonuçları (düşen anksiyete, uyku kalitesinin artışı), genel geçer müzikle tedavi metinlerini desteklemektedir. Bunların yanı sıra musiki ile tedavi uygulamalarında sıklıkla Hicaz, Hüseyini ve Neva makamlarında eserler kullanılırken, Evliya Çelebi'nin deliler için önermiş olduğu makamlar ise Neva, Rast, Dügah, Segah, Çargah, Suzinak'tır. Zengüle makamı (Rast kararlı bir makam) ile

Yine elde edilen kaynaklar ışığında, özellikle İstanbul ve Edirne Darüşşifalarında büyük mehter takımları tarafından nevbet vurulduğu, fasıl ekipleri tarafından dinletiler yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Edirne Darüşşifasında hanende ve çalgı icracılarından oluşan büyük kadrolu bir fasıl heyetinin olduğu ve haftada üç kere müzik ile terapi hizmeti verdikleri tespit edilmiştir.

ÖNERİLER

Musiki ile tedavi/terapi, atalarımızın her daim kullandıkları uygulamalardır. Lakin günümüz Türkiye'sinde halkın ve ilmin gözündeki hakkettiği yeri ve uygulama alanını bulamamaktadır. Her ne kadar alternatif tıp kapsamında yeni çalışmalar yapılıyor olsa da yetersiz kalmaktadır. Musiki ile tedaviye ait öğelerin hem tıp eğitimi, tedavi süreçleri ve kurumların hizmetlerinde daha sık kullanımı önem arz etmektedir.

Bursa özelinde, Yıldırım Darüşşifasının musiki ile terapi kapsamında kullanımı, Turizm adına da oldukça ilgi çekici olacaktır. Sadece meraklılarına ve turistlere çeşitli musiki ile terapi uygulamalarının, Osmanlı Döneminin mirasına göre aktarılması, Bursa'nın cazibe merkezi haline gelmesine vesile olacaktır. Bu darüşşifa kapsamında tesis edilecek bir musiki topluluğu tüm Bursa'da ve Türkiye'de musiki ile terapi alanında etkili çalışmalara da imza atabilecektir.

KAYNAKÇA

Aktaş, Seyran (2010) "XV ve XVI Yüzyıllarda Sultan Darüşşifalar", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.

Besim, Ömer (1932) "*Doğum Tarihi*" Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul

Cantay, Gönül (1988) "Darüşşifalar", *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, Cilt:1, ss.355-368

Çoşkun, Hafide (2023) "II. Bayezid Darüşşifasından Başlayarak Osmanlı'da Ruh Sağlığı Anlayışı ve Tedavi Yöntemleri", *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara

Erer, Sezer (2010) “Osmanlılar Döneminde Bursa’da Yapıtılan Hastaneler” *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl:11, Sayı:19

Gökalp, Kübra ve Ekinci, Mine (2020) Effect Music Therapy on Anxiety and Sleep Quality of Geriatric Hematological Oncology Patients, *Turkish Journal of Geriatrics*, Cilt:23, Sayı:4, ss.546-554

Kalender, Ruhi (1989) “Ruh Hastalıklarının Tedavisinde Musiki” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 31, 40. Yıl Özel Sayısı, ss.271-282.

Özkut, Halit M. (1963) Musikinın Ruh Hastalıklarının Tedavisinde Yeri ve Önemi, *Musiki Mecmuası*, Sayı:179, ss.12-13

Şengül, Enver (2008) “Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Trakya.

Şener, Beyza (2014) “Yıldırım Darüşşifası”, *Dirim Dergisi*, Sonbahar, Sayı:303, s.42-47

Şevki, Osman (1931) “Tababet Osmanlı Devri”, *Türk Tarihinin Ana Hatları*, No. 25, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, Ankara

Terzioğlu, Arslan (1992) “Bimaristan” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:6, ss.163-178

Yıldırım, Mustafa (2021) “Müzikle Tedavi: Tarihi, Gelişimi, Bağımlılıklarda Uygulanışı Ve Türkiye’deki Müzik Terapi Uygulamaları” *Turkish Academy Research Review*, Cilt:6, Sayı:2, Antalya